

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԵՏՈՒԹՅԱՆ,
ՄՇԱԿՈՒՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ՆԵՐԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՅԱՆԻ ԵՐԻՏԱՎԱՐԴ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԵՍՆԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՆԿԱՄՈՒ)

ԵՐԵՎԱՆԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍՏՐԱՆ

«ՉԱՆԳՆՉՈՒԹՅՈՒՆ»
ԳՆԱԶԱՐՄԱՆ ԵՎ ԳԻՏՆԱԿԱՆ
ԿՈՄՔԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱՆ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 2(3), 2019

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.ysu.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱԿՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 2(3), 2019

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2019

**Նվիրվում է Երևանի պետական համալսարանի
հիմնադրման 100-ամյակին**

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Նախագահ՝ Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեմինա ՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ

Անդամներ՝

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Վահրամ ԲԱՆԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Խաչիկ ԳԱԼՍՏՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Ջուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արման ԵՂԻՎԱՆՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Մարել ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
Վալենտինա ԼԱՊԱՆԿՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
Օտտո ԼՈՒԻՏԵՐՅԱՆԴՏ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Համբուրգ, Գերմանիա)
Ռուզաննա ՀԱՎՈՐՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Մուշեղ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Գագիկ ՂԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Աշոտ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
Գարիկ ԶԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Տիգրան ԶՈՂԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 2(3), 2019, Երևան, ԱԵԳՄՄ հրատ., 2019, 472 էջ:

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2019թ. 2-րդ համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Գերմանիան, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Լեհաստանը, Հարավային Օսեթիան, Ռուսաստանի Դաշնությունը և Ուկրաինան ներկայացնող մոտ հինգ տասնյակ անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում զետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2019թ. սեպտեմբերի 12-15-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Հայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» միջազգային երիտասարդական 4-րդ գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

*Dedicated to the 100th Anniversary
of Yerevan State University*

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor

Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor

David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor

Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor

Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor

Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor

Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor

Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)

Julieta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor

Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Moushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor

Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)

Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)

Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor

Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor

Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor

Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)

Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor

Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Scientific Artsakh, № 2(3), 2019, Yerevan, UYSSA publ., 2019, 472 pages.

The second issue of «Scientific Artsakh» journal 2019 comprises the scientific works of approximately 50 prominent and young scientists from Armenia, Artsakh, Germany, Islamic Republic of Iran, Poland, South Ossetia, Russia and Ukraine on the topical issues of social sciences.

The publication also contains the best scientific articles of the 4th international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 12-15, 2019 in Stepanakert

Издаётся решением учёного совета Ереванского государственного университета

Номер рекомендован к публикации редакционным советом журнала «Научный Арцах»

*Посвящается 100-летию основания
Ереванского государственного университета*

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор

Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор

Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент

Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор

Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент

Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор

Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)

Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент

Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)

Джультетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор

Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор

Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент

Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)

Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор

Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор

Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор

Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)

Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)

Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор

Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор

Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент

Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор

Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор

Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 2(3), 2019, Ереван, Изд. ОМУСА, 2019, 472 страниц.

В втором номере 2019 г. журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы выдающихся и молодых ученых из Армении, Арцаха, Германии, Исламской Республики Иран, Польши, Южной Осетии, России и Украины, исследующие актуальные вопросы общественных наук.

В издании размещены также лучшие научные статьи 4-ой международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 12-15 сентября 2019 года в Степанакерте.

SՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ECONOMICS, ЭКОНОМИКА

- Արման Ասրյան.** Համատիրությունների գործունեության խոչընդոտները և դրանց հաղթահարման ուղիները ՀՀ-ում..... 148
Arman Asryan. The Barriers to the Operation of Condominiums and the Ways to Overcome them in the RA
Арман Асрян. Препятствия деятельности кондоминиумов и пути их преодоления в РА
- Մարինե Ավետիսյան.** Բանկային ճգնաժամերը պայմանավորող գործոնների համեմատական վերլուծություն հայաստանի և Արցախի տնտեսությունների համար..... 163
Marine Avetisyan. Comparative Analysis of the Factors of Banking Crises for the Economies of Armenia and Artsakh
Марине Аветисян. Сравнительный анализ факторов банковского кризиса для экономики Армении и Арцаха
- Նադեժդա Աֆյան.** Հայաստանի հանքավայրերի շահագործման շահագրգիռ կողմերի հակասությունները..... 176
Nadezdha Afyan. Conflicts of Stakeholders of Armenian Mining
Надежда Афян. Противоречия заинтересованных сторон по эксплуатации месторождений армении
- Ճաննա Բազիյան.** Տեխնոպարկերի ստեղծումը՝ որպես գիտելիքահեղձ տնտեսության զարգացման գործիք. օտարերկրյա փորձը և դասեր Հայաստանի համար..... 184
Zhanna Baziyan. Formation of Technoparks as an Instrument of Development of the Knowledge Economy: Foreign Experience and Lessons for Armenia
Жанна Базиян. Создание технопарков как инструмент развития экономики знаний: зарубежный опыт и уроки для Армении
- Տիգրան Բեգլարյան.** ՀՀ սոցիալական հիփոթեքի, բնակարանաշինության և հիփոթեքային շուկայի ֆինանսական խթանման միջոցները ՀՀ-ում..... 193
Tigran Beglaryan. Financial Measures of State Incentives for Social Mortgage, Housing Construction and Mortgage Market in RA
Тигран Бегларян. Финансовые меры государственного стимулирования социальной ипотеки, жилищного строительства и ипотечного рынка в РА
- Սամսոն Դավոյան, Լուսյա Գալոյան.** Երկրների իրականացրած բազմաբնույթ վերափոխումների ընդհանրական գնահատումը. փաստեր և վերլուծություններ..... 204
Samson Davoyan, Lusya Galoyan. Intergral Assessment of Various Reforms Implemented in Countries: Facts and Analysis
Самсон Давоян, Люся Галоян. Всеобщая оценка разнородных преобразований, осуществленных странами: факты и анализы
- Հայկարամ Դրմեյան.** Հայաստանի և Արցախի Հանրապետությունների համայնքների զարգացման հիմնախնդիրներն ու մարտահրավերները..... 219
Haykaram Drmeyan. Problems and Challenges of Community Development in Armenia and Artsakh
Айкаррам Дрмеян. Проблемы и вызовы развития общин в Армении и Арцахе

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ՉԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐՆ ՈՒ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ*

ՀԱՅՎԱՐԱՄ ԴՐՄԵՅԱՆ

*Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի Գյումրու մասնաճյուղի ընդհանուր տնտեսագիտության ամբիոնի դասախոս,
«Կոմպասս» գիտահետազոտական, կրթական և խորհրդատվական կենտրոն»
հասարակական կազմակերպության հիմնադիր խորհրդի անդամ,
բ. Գյումրի, Հայաստանի Հանրապետություն
drmeyan92@gmail.com*

Աշխատանքի նպատակն է առաջադրել ու հիմնավորել այն մոտեցումը, համաձայն որի՝ Հայաստանի ու Արցախի Հանրապետությունների համայնքների թռիչքային պարզացումը հնարավոր է միայն մեծ ներդրումային միջոցներ ներգրավելու և կառավարման արդյունավետության բարձրացման արդյունքում: Աշխատանքի խնդիրն է բացահայտել համայնքների ռեսուրսների ծախսման ուղղություններն ու դրանց արդյունավետությունը:

Հետազոտության իրականացման ընթացքում կիրառվել են էմպիրիկ հետազոտության մեթոդներ՝ վերլուծություն, համադրություն, ինդուկցիա, դեդուկցիա և հետազոտության տեսական մեթոդներ:

Հետազոտության արդյունքում հանգել ենք այն եզրակացության, որ համայնքների կայուն պարզացումը հնարավոր չէ ապահովել առանձին համայնքների բյուջեների, ինչպես նաև Հայաստանի ու Արցախի հանրապետությունների կողմից տրամադրվող դոտացիաների հաշվին: Համայնքների առջև ծառայած հիմնախնդիրները, ձևավորվող եկամուտների և անհրաժեշտ ծախսերի միջև եղած շեղումը անհամեմատ մեծ է, որն էլ խոչընդոտ է հանդիսանում համայնքների կայուն պարզացման գործում: Կառավարման մեջ նոր տեխնոլոգիաների և տարբերվող մոտեցումների կիրարկման բացակայությունը բերում է ռեսուրսների անարդյունավետ օգտագործման:

Հիմնաբառեր՝ համայնք, պարզացում, արդյունավետ կառավարում, բյուջե, միավորված համայնքներ, արդյունավետություն, կառավարում:

Հայաստանի ու Արցախի Հանրապետությունների համայնքների կայուն օստոստումն ու առաջընթացը հնարավոր է օստոստալու ոչ ռեզուլտատիվ առաջնությունների պետական կառավարում իրականացնելով: **Միջազգային** փորձը ցույց է տալիս, որ արագ են զարգանում այն երկրները, որտեղ մեծ է համայնքների դերը, գոյություն ունի տեղական ինքնակառավարման բարձր աստիճան, և համայնքները օժտված են մեծ լիազորություններով:

2011 թվականին ՀՀ կառավարությունը № 44 որոշմամբ հաստատեց համայնքների խոշորացման և միջհամայնքային միավորների ձևավորման հայեցակարգը: Դրանով սկիզբ դրվեց տեղական ինքնակառավարման ոլորտում լուրջ բարեփոխումների:

Հայաստանում համայնքների խոշորացման դեպքում դրական արդյունքներ կան ցանկալի փոփոխություններ են համարվում³⁵⁷

* Հոդվածը ներկայացվել է 23.09.2019թ., գրախոսվել՝ 30.10.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 12.12.2019թ.:

1. մարդկային ռեսուրսների համախմբումը,
2. համայնքի կառավարման արդյունավետության բարձրացումը,
3. տեղական ինքնակառավարման մարմինների մրցակցային և թափանցիկ ընտրությունների ապահովման հնարավորությունների ընդլայնումը,
4. ենթակառուցվածքների զարգացումը և ծառայությունների արդյունավետության ու որակի բարձրացումը,
5. ավելի մեծ թվով մարդկանց որակյալ ծառայություններ տրամադրելու հնարավորությունների ստեղծումը,
6. ֆինանսական կարողությունների ուժեղացումը և տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունների ընդլայնումը,
7. համայնքային զարգացման կապիտալ ծրագրերի իրականացումը և այլն:

Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ համայնքների խոշորացումը կարող է առաջացնել լուրջ ու բազմաթիվ հիմնախնդիրներ, որոնց անտեսումը հղի է վտանգավոր հետևանքներով:

Հետազոտության ընթացքում բացահայտվեցին մի քանի բացասական հետևանքներ, որոնք լոջորեն մտահոգում են բնակչությանը և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին: Դրանք են³⁵⁷

1. համայնքային ծառայողների կրճատումը,
2. ծառայությունների տեղափոխումը համայնքներից, օրինակ՝ սոցիալական ծառայությունների տարածքային մարմինները, ոստիկանության անձնագրային բաժանմունքները և այլն, հեռու են հատկապես հեռավոր, բարձրլեռնային համայնքներից, և բնակիչները լրացուցիչ ժամանակ ու գումար են ծախսում դրանք ստանալու համար,
3. միավորված համայնքների միջև ռեսուրսների անհամաչափ բաշխման վտանգը. այս դեպքում շատ կարևոր է հաշվի առնել երկու կարևոր հանգամանք.
 - կառավարման տեսանկյունից գրեթե անհնար է դառնում փոքր համայնքից ընտրվել միավորված համայնքի ղեկավար, հիմնական հավակնորդները լինում են ամենամեծ բնակավայրից,
 - համայնքների միավորումը կխոչընդոտի ավելի մեծ պոտենցիալ ունեցող համայնքների զարգացմանը, կնվազեցնի զարգացման տեմպերը, կստացվի, որ փոքր բնակավայրերի զարգացումը տեղի կունենա զարգացման մեծ տեմպեր ու ռեսուրսներ ունեցող բնակավայրերի հաշվին:

Այս պահին Հայաստանում ունենք 61 խոշորացված համայնք, և խոշորացման գործընթացը շարունակվում է, բայց որևէ եական ու առարկայական պատկեր, որևէ մասնագիտական գնահատում չկա, թե խոշորացումից հետո ի՞նչ փոփոխություններ են գրանցվել առանձին ոլորտներում: Չկա պետական մակարդակով իրականացված որևէ հետազոտություն, որը գնահատում է բյուջետային միջոցների արդյունավետությունը մինչև համայնքների միավորումը և դրանից հետո:

Արցախի հանրապետությունում համայնքների միավորման գործընթաց ընդհանրապես տեղի չի ունեցել: Այսօր Արցախում իրականացվում է գերկենտրոնացված պետական կառավարում, ինչն արգելակում է երկրի զարգացումը: Արցախյան շրջաններում պետական կառավարումն իրականացվում է շրջանային վարչակազմերի կողմից, որոնք լրացուցիչ բեռ են և նպաստում են համակարգի ուռճացմանը և ռեսուրսների անարդյունավետ օգտագործմանը:

³⁵⁷ Տե՛ս «Համայնքների խոշորացման և միջհամայնքային միավորումների ձևավորման հայեցակարգ», էջ 26-27:

³⁵⁸ «Համայնքների խոշորացման և միջհամայնքային միավորումների ձևավորման հայեցակարգ», էջ 21:

խոսելով Արցախի ու Հայաստանի համայնքների կառավարման արդյունավետության մասին, պետք է նկատել, որ երկու պետություններում էլ բյուջեները կազմվում են՝ հիմք ընդունելով նախորդ տարիների տվյալները: Ստացվում է, որ առանձին ոլորտային ծառայությունների համար չկա որևէ գնահատման մեխանիզմ և նոր մոտեցում: Ծրագրային բյուջետավորումը ավելի հստակ, պարզ ու վերահսկելի է դարձնում բյուջետային միջոցները՝ ամեն մի ծրագրի համար սահմանելով չափորոշիչներ: Սակայն ՏԻՄ-երը տարին ամփոփելիս ոլորտի վերլուծություն ու խնդիրների գնահատում չեն անում՝ հասկանալու, թե ինչ միջոցներ են պետք հաջորդ տարում խնդիրը արմատապես լուծելու համար:

Բացի այդ, ՏԻՄ-երը չունեն հստակ հաշվարկ, թե ինչքան գումար է անհրաժեշտ մի ոլորտի խնդիրների լուծման համար և ինչ միջոցներ են պահանջվում հինգ տարվա կտրվածքով բոլոր ոլորտների խնդիրները լուծելու համար: Սա բերում է պլանավորման ձախողման, իսկ արդյունավետ կառավարման հիմքը ճիշտ պլանավորումն է:

Ո՛չ Հայաստանում և ո՛չ Արցախում տեղական ինքնակառավարման մարմինները չունեն իրենց կողմից գնվող ծառայությունների որակի ստուգման մեխանիզմներ, ինչն էլ բերում է բյուջետային միջոցների անարդյունավետ օգտագործման և արդյունավետ կառավարման խնդիրների:

Որպես օրինակ ուսումնասիրենք Հայաստանի ու Արցախի համայնքների համար թերևս ամենակարևոր ու ամենածախսատար ոլորտներից մեկը՝ ներհամայնքային ճանապարհները: Ծառայությունների գնման-մատուցման պայմանագրերում երաշխիքային սպասարկման մասին որևէ խոսք չկա, ինչի արդյունքում հիմնանորոգված փողոցում հաջորդ մեկ-երկու տարիների ընթացքում իրականացվում են փոսայցման աշխատանքներ: Մինչդեռ մի շարք եվրոպական երկրներում շինարարական կազմակերպությունները հինգից տասը տարվա երաշխիք են տրամադրում:

Ո՛չ Հայաստանում և ո՛չ Արցախում ներհամայնքային ճանապարհների սպասարկման ոլորտում տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից ասֆալտի որակի փորձաքննություն չի իրականացվում, որպեսզի գնահատվի, թե արդյո՞ք շինարարական կազմակերպության կողմից տրամադրված ծառայությունը համապատասխանում է Կառավարության կողմից սահմանված նորմատիվային պահանջներին:

Չուզահեռներ անցկացնելով պետական ու համայնքային բյուջեների կազմման սկզբունքներիմիջև՝ կոտեսենք, որ Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեն կազմելիս շեշտը դրվում է հիմնականում բոլոր ոլորտների հիմնական ծախսերի պլանավորման ու իրականացման, այնուհետև բյուջեի պակասուրդի ծածկման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցների ներգրավման վրա՝ պետական պարտք ներգրավելով: Ի տարբերություն պետական բյուջեի կազմման մեխանիզմի՝ համայնքների բյուջեները կազմվում են՝ հաշվի առնելով առկա կամ պլանավորվող ֆինանսական միջոցները: Չնայած երկու հայկական պետությունների օրենսդրությունները թույլ են տալիս դեֆիցիտով կազմելու նաև համայնքների բյուջեները³⁵⁹, բայց հաշվի առնելով համայնքների կախվածությունը պետական բյուջեներից տարեկան դոտացիաների մեծ թվով՝ համայնքները բյուջեները հաստատում են առանց պակասուրդի:

Բացի այդ, համայնքային պարտատոմսերի թողարկման պրակտիկան կիրառելի չէ: Այն չի կիրառվում Նույնիսկ Հայաստանի ամենամեծ՝ Գյումրի համայնքում, որի բյուջեն վերջին հինգ տարիներին մոտավորապես 3.2 միլիարդ դրամ է:

³⁵⁹ ՀՀ օրենքը «Տեղական ինքնակառավարման մասին», Արցախի Հանրապետության օրենքը «Տեղական ինքնակառավարման մասին»:

Արցախի բյուջեն վերջին տասը տարիներին կազմվել է ղեֆիցիտով՝ բացառությամբ 2019 թվականի, երբ պետական բյուջեն կազմվել է պրոֆիցիտով, և միջոցներն ուղղվել են փոխառու զուտ միջոցների մարմանը³⁶⁰:

Ամեն տարի և՛ Հայաստանի, և՛ Արցախի պետական բյուջեներով մեծ թվով դոտացիոն գումարներ են հատկացվում համայնքներին, ինչն էլ խոսում է պետական բյուջեներից համայնքների կախվածության մասին: Եթե Հայաստանի Հանրապետությունը հնարավորություն ունի բյուջետային վարկեր ներգրավել այլ պետություններից և միջազգային կազմակերպություններից, ապա Արցախի Հանրապետության ճանաչման գործընթացով պայմանավորված՝ Արցախն այդ հնարավորությունից զրկված է: Ստացվում է, որ Հայաստանի Հանրապետության բյուջեն ղեֆիցիտով է կազմվում, ներգրավվում են լրացուցիչ միջոցներ, բայց բյուջետային վարկ է տրամադրվում Արցախի հանրապետությանը՝ երկու երկրների անվտանգության և այլ հարցերի համար³⁶¹:

Այդ պայմաններում կայուն, զարգացող ու ֆինանսապես անկախ համայնքների մասին խոսելն ավելորդ է:

Հարկ է խոսել նաև համայնքային ձեռնարկատիրությունների մասին, որոնց պրակտիկան ևս կիրառելի չէ մեր համայնքներում: Եվրոպական մի շարք երկրներում կարելի է հանդիպել բազմաթիվ համայնքապատկան հյուրանոցներ, սրճարաններ և ժամանցի այլ վայրեր, որոնք լրացուցիչ եկամուտ են ապահովում համայնքին: Այժմ ամբողջ աշխարհում, ինչպես նաև Հայաստանի ու Արցախի Հանրապետություններում լայն կիրառում ունի սոցիալական ձեռնարկատիրությունների գաղափարը: Համայնքի պարագայում այն առավել քան արդյունավետ կլինի, քանի որ և՛ ստեղծված արդյունքը, և՛ ստացված եկամուտը կմնա համայնքին և մեծ սոցիալական ազդեցություն կունենա:

Համայնքների զարգացման հաջորդ կարևոր նախապայմանը համայնքների կառավարման արդյունավետության բարձրացումն է: Կառավարման արդյունավետության բարձրացումն առանց ավագանիների զարգացած ինստիտուտի առկայության գրեթե անհնար է, քանի որ համայնքների կառավարման միակ մարմինը ավագանու ինստիտուտն է: Հայաստանում ու Արցախում, ցավոք սրտի, ավագանու զարգացած ինստիտուտ գոյություն չունի: Ավագանիները մեծամասամբ ձևական բնույթ են կրում և հեշտորեն կառավարվում են համայնքների ղեկավարների կողմից, ինչն էլ խոչընդոտում է գրագետ կադրերի ներգրավմանը և որոշումների արդյունավետության բարձրացմանը:

Այսպիսով, ՀՀ-ի և ԱՀ-ի համայնքներում ավագանիների զարգացած ինստիտուտ ունենալու պարագայում տեղական ինքնակառավարման մարմինների դերի ու լիազորությունների ուժեղացումը կնպաստի ինքնաբավ համայնքների ստեղծմանն ու տեղական ինքնակառավարման արդյունավետության բարձրացմանը:

³⁶⁰ Արցախի Հանրապետության 2019 թ. օրենքը «Պետական բյուջեի մասին»

³⁶¹ ՀՀ օրենքը 2018 թ-ի «Պետական բյուջեի մասին», ընդունված 2017 թ.-ի դեկտեմբերի 8-ին, հոդված 9, կետ 3:

PROBLEMS AND CHALLENGES OF COMMUNITY DEVELOPMENT IN ARMENIA AND ARTSAKH

HAYKARAM DRMEYAN

*Lecturer, Chair of General Economics Gyumri branch of the Armenian State University of Economics, Member of Founding Council of Compass Research, Training and Consulting Center NGO
Gyumri, Republic of Armenia*

The purpose of the work is to promote and justify the approach according to which the flight development of the communities of Armenia and Artsakh can only be achieved as a result of attracting large investment funds and improving the management efficiency. The problem of work is to show that communities do not have adequate resources and can't provide additional resources for the sustainable development of communities due to inefficient management of resources.

Empirical research methods, analysis, combination, induction, deduction and theoretical methods of research were used during the research.

As a result of the survey, we have come to the conclusion that sustainable development of communities can't be provided at the expense of individual communities' budgets, as well as subsidies from Armenia and Artsakh republics. The problems facing the community, the deviation between the emerging income and the necessary costs are incomparably greater, which hampers the sustainable development of communities. Lack of implementation of new technologies and different approaches in management leads to inefficient use of resources.

Key words: *community, development, good governance, budget, united communities, efficiency, management.*

ПРОБЛЕМЫ И ВЫЗОВЫ РАЗВИТИЯ ОБЩИН В АРМЕНИИ И АРЦАХЕ

АЙКАРАМ ДРМЕЯН

*Преподаватель кафедры общей экономики Гюмрийского филиала
Армянского государственного экономического университета,
член учредительного совета НПО научно-исследовательский,
учебно-консультационный центр «Компасс»,
г. Гюмри, Республика Армения*

Целью данной работы является продвижение и обоснование подхода, согласно которому развитие общин Армении и Арцаха может быть достигнуто только в результате привлечения крупных инвестиционных фондов и повышения эффективности управления.

Наша задача – выявить направления расходов ресурсов общин и их эффективность.

В ходе исследования использовались эмпирические методы исследования, анализ, комбинация, индукция, дедукция и теоретические методы.

В результате мы пришли к выводу, что устойчивое развитие общин не может быть обеспечено за счет бюджетов отдельных общин, а также дотаций, предоставляемых Республикой Армения и Республикой Арцах. Проблемы, стоящие перед общинами, большая разница между формирующимся доходом и необходимыми затратами препятствуют устойчивому развитию общин. Отсутствие внедрения новых технологий и различных подходов в управлении приводят к неэффективному использованию ресурсов.

Ключевые слова: *община, развитие, хорошее управление, бюджет, объединенные общины, эффективность, управление.*